

Kapitalizmin Krizi ve Türkiye Yansımaları*

Mustafa Durmuş**

1. Giriş: Tarihsel Süreçte Krizler ve 2008 Krizi

Bir üretim tarzı olarak kapitalizmin krizlerine tarihsel olarak bakıldığında, 2008 finansal krizi ve ardından gelen resesyonun kapitalizmin ilk krizi olmadığı ortaya çıkar. İlk kriz, kapitalizmin beşiği olan İngiltere’de 1845–1847 döneminde ortaya çıkmış ve 10 yıl içinde tüm Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Ardından, ABD’de 1873 yılında başlayıp, 1898 yılında sona eren bir başka kriz söz konusudur¹. Kapitalizmin tarihteki en derin krizi 1929 yılında ABD’nde başlayıp 1933 yılına kadar süren ve Büyük Depresyon olarak anılan krizdir. Bu kriz de diğerleri gibi finansal sektörde patlak vermiştir. 29 Ekim 1929 tarihinde “Kara Perşembe” olarak tarihe geçen Wall Street Menkul Kıymetler Borsası’nın çöküşüyle ortaya çıkmış, bunu bir dizi banka batışı izlemiştir. Reel sektörde ise ağır sanayi, inşaat ve tarım, krizden çok ciddi biçimde etkilenmiş, bu dönemde ABD, milli gelirinin % 30’unu kaybederken, işsizlik oranı % 3’ten % 25’e fırlamış, tüketici fiyatları % 27 oranında düşmüştür. Bunun sonucunda başta tarım ve sanayi olmak üzere tüm sektörlerde gelirler, kârlar, fiyatlar ve ücretler ciddi biçimde azalmıştır².

* Bu makale 6–8 Mayıs 2009 tarihinde Bursa Kimya Mühendisleri Odası’na düzenlenen “ Tekstil Teknolojisi ve Kimyasındaki Son Gelişmeler” adlı Sempozyum’da bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

1 Claude G. Bowers, *The Tragic Era. The Revolution After Lincoln*, Blue Ribbon Books, Inc., New York, 1929 ve Erich Eyck, *Bismarck and the German Empire*, W.W. Norton & Company, Inc., New York, 1950.

2 Joseph A. Stiglitz, *Economics of the Public Sector*, (3rd ed), W.W.Norton & Company, 2000, p. 6 ve Global Danske Bank, *Lessons from the Great Depression*, Research, (23.2.2009) 2009; Ayrıca bkz: Stanley L. Engerman, ve Robert E. Gallman, *The Cambridge Economic History of the United States*, vol.1, 1996 ve Ben S. Bernanke, “Non-Monetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression”, *American Economic Review*, June 1983, Vol. 73 (3), pp. 257–276.

Uluslararası ticaretin % 50-70 oranında daraldığı bu dönem tüm kapitalist ülkelerin kriz sarmalına girmelerine neden olmuştur.

2008 krizi öncesinde, 1970–2001 döneminde, bölgesel nitelikte olmak üzere çok sayıda kriz ortaya çıkmış, ancak bu krizlerden kısa sürelerde çıkabilmek mümkün olmuştur. Kapitalizmin, şu ana kadar krizlerinden çıkışta kullandığı yöntemler; devletleştirme şeklindeki doğrudan devlet müdahaleleri, Keynesyen maliye ve para politikaları, IMF destekli neo-liberal politikalar ve düzeltici savaşlar olmuştur.

2008 krizinin diğer krizlerden ayırt edici özelliği, değerlerini başka değerli kâğıtlardan türeten türev araçların ve piyasaların çok yaygın ve krizin ortaya çıkışında belirleyici olmasıdır. Bugün bu araçların ihraç değerlerinin tutarı tüm bankaların sermayesinin yüzlerce katı üstündedir. Öyle ki ISDA'ya göre, toplam türev araç değer tutarı 600 trilyon ABD dolarını aşmaktadır. Riskli araçların içinde listelenmeyen, tezgâh altı ve opak işlem görenlerin hacmi 50 trilyon ABD dolarının üstüne çıkmaktadır. Öyle ki, 2008'nin ilk yarısında; faiz swapları 465 trilyon ABD dolarına (geçen yıla göre % 22 artış), kredi temerrüt swapları 55 trilyon ABD dolarına ve özel sektör hisse/ tahvil swapları 12 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır³. Dünya GSMH' sı ise bunun sadece onda biridir (60 Trilyon ABD doları).

Bu kriz sermaye birikiminin merkezi ABD'de ortaya çıkmış ve metropollerin kalbi finansal sektörü bütünüyle çökertmiş, kredi mekanizması felç olmuş ve finansal kriz sadece üç haftada tüm dünyaya yayılmıştır. Bu da krizin kapitalist dünya üzerindeki etkisinin çok daha şiddetli ve çok daha hızlı olmasına neden olmuştur. Finansal kriz, resesyona neden olarak reel krize dönüşmüş, büyüme hızları düşmüş, işsizlik artmış, iflaslar ve sermaye kayıpları had safhaya çıkmıştır.

Ayrıca, örneğin 1997–98 Asya krizinden sadece 100 milyar ABD dolarlık parasal destekle çıkılabildiği, 2007 yılının ortalarından bu yana 3 trilyon ABD doları harcanmış olmasına rağmen hala krizden çıkılabileceğine dair bir ışık mevcut değildir. Yani, daha önceki krizlerden 6–12 ayda çıkılabildiği, 18 aydan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen kriz hala derinleşmektedir.

Krizin, sadece ABD'de yol açtığı zararın; konutların değerinde düşme anlamında 6 trilyon ABD doları, menkul kıymetler piyasasında 3-4 trilyon ABD doları ve bankacılık sisteminin kayıpları olarak 10 -12 trilyon ABD dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir⁴. ABD milli geliri 14–15 trilyon ABD doları civarındadır.

3 International Swaps and Derivatives Association Inc (ISDA), Summaries of Market Results, 2008 Mid-Year, www. Isda.org. (25 .3. 2009).

4 William R. Thomson, "Global Financial Crisis Worst Since 1930's Depression" , The Market Oracle, Stock-Markets / Credit Crisis 2008 (July 20, 2008).

Başta İngiltere olmak üzere diğer kapitalist metropol ülkeler de benzer kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Asya Kalkınma Bankası'na göre 2008 krizinin sadece finansal sektörde ortaya çıkardığı zarar dünya çapında 50 trilyon ABD doları civarındadır.

2. Kriz Nasıl Patlak Verdi?

Krizi, doğuşuna kaynaklık eden dinamiklere detaylandırarak ifade etmek yararlı olacaktır. Kriz, 2000'li yıllarda finansal piyasalarda konut balonunun şişirilmesiyle başladı. Mart 2001'de ABD ekonomisinin durgunluğa girmeye başlaması ve 11 Eylül saldırılarının tüketici ve yatırımcıların ekonomiye olan güvenini sarsması, finansal bir çöküş yaşanabileceği endişesiyle FED'in hızla kısa vadeli faiz oranlarını düşürmesine neden olmuştur. Faiz oranları % 6,5 düzeylerinden % 1,75'e kadar indirilmiştir⁵. Faiz indirimleri ile canlanan ekonomi ve dünya ekonomisinde 2003 – 2006 arasında gerçekleşen yüksek kârlar likidite bolluğunu daha da artırmıştır.

Bir başka deyişle, resesyon korkusu, 2001–2006 döneminde, FED'in faiz oranlarını indirmesine neden olmuş ve bu durum düşük faizli - kolay borçlanmayı mümkün kılmıştır. Tüketici kredilerinde oluşacak patlamanın startı da böylece verilmiştir. Yani; ABD kapitalizmi, borçlandırma aracılığıyla; (i) tüketim ve yatırım harcamalarını (özellikle konut ve otomotiv sektöründeki) artırarak toplam talebi artıracak, böylece yaklaşan resesyonu öteleyecekti, (ii) reel sektördeki kâr sıkışıklığı aşılacak ve sermaye finansal sektör üzerinden yeniden değerlendirilecekti, (iii) devasa boyutlu, özerkleşmiş finansal sermayenin kâr hırsı tatmin edilecekti.

Düşük gelirli Amerikalıların konut ihtiyacı ABD'de uzun zamandır finansal sistemin iştahını kabartıyordu. Diğer yandan, bu kesimin riskli olduğu da açıktı. Çünkü ellerinde yeterince ön ödeme yapacak birikimleri yoktu, kredilendirme ile ilgili geçmişleri yoktu ya da kötü bir geçmişe sahiptiler, gelir kayıtları yetersizdi ve haklarında yeterince ve doğru bilgi mevcut değildi. Eğer ipotekli konut kredileri (subprime mortgage) bu kesime verilecekse, teminat ve benzeri standartları ve bu kredilerin yapıları farklı olmak zorundaydı ki, öyle de oldu. Konut kredileri alanlar gelirleri ve işleriyle ilgili gerçek dışı beyanlarda bulunurken, bankalar bunları görmezden ve duymazdan geldiler.

Bu tür borçlular risklidir, çünkü ancak konutlarının fiyatları artarsa geri ödeme yapabilirler. Bu nedenle de bu krediler özel olarak tasarlanmışlardır ve özel tasarımlarla menkul kıymetleştirilmiş ve bazı eski ve yeni türev araçlarla hem

5 The Federal Reserve Board, Open Market Operations, www.federalreserve.gov/fomc/fundsrate.htm.

risk dağıtılmaya çalışılmış, hem de yeni kârlar elde edilmiştir. Bu balonla birlikte, 2005–2007 döneminde İpotekli konut kredilerinin toplam tutarı 6 trilyon ABD dolarına ulaşırken, bunun % 25'i eşik altı ve Alt A adı verilen riskli gruba aitti ve bu grubun payı 1 yılda % 800 oranında büyümüştü⁶.

Şişirilen konut balonu, konut fiyatları 2006 sonlarında düşmeye başlayıp 2007 ve 2008'de hızlanınca patladı⁷. Konut fiyatlarını düşüren neden, faiz oranlarının aynı dönemde süratle yükselmesidir: 2004'te % 2.25 olan faiz oranları, 2006 Aralık ayında % 5.25 olmuştur. 2001 yılında bu sadece % 1.75 idi⁸. Faiz oranları ise, enflasyon endişesi ve ABD dolarının hızlı değer kaybını önlemek için yükseltilmişti. Faiz oranlarının yükseltilmesi, kredi kurumlarını tetikledi. Çünkü eşik altı borçlular 2006 - 2007'de kredi faizlerini ödemede zorlandılar. Zira en yaygın eşik altı ipotek türleri, 2–28 veya 3–27 adı verilen, 2 ya da 3 yıl sabit, kalan yıllar değişken faizli melez kredilerdi⁹.

Bir başka anlatımla, 2007 yılı yazına gelindiğinde, ipotekli konut kredisi alan milyonlarca düşük gelirli Amerikalı, faiz oranları yükselince ikinci ve üçüncü yıldan itibaren yüksek faizlerle artan ev taksitlerini ödeyemez duruma düştüler. Bankalar bunun karşılığında konutlara el koydular ve bunları piyasada satarak nakde çevirmeye çalıştılar. Bu durum konut fiyatlarının ve konutların ipotek değerlerinin düşmesine neden oldu. Konut fiyatları da düşünce borçlular yeniden borçlanamadılar. Önce konut sahipleri, sonra bu konutların değeri üzerinden menkul kıymet yaratıp satanlar, ticaretini yapanlar, bu kâğıtları aktiflerinde bulunduran bankalar, riskini sigortalayanlar birbirlerine olan borçlarını ödeyemez duruma düştüler ve kredi kurumu (credit crunch) yaşandı. Nakde yönelme arttı, faiz oranları daha da yükseldi. Riskin nerede olduğu tam olarak bilinemediğinden finansal araçlar işlem yapmayı durdurdular. Finansal sistem domino etkisiyle bütün olarak kilitlendi ve çöktü. Finansal kriz sadece üç haftada bütün dünyaya yayıldı, ayrıca çok kısa bir sürede reel sektöre de sıçradı ve derinleşti.

Sonuç olarak sorunun iki kaynağı mevcuttu: Konut fiyatlarındaki düşüş ve konut fiyatları üzerinden çıkartılan ve türev piyasaları aracılığıyla, hiçbir denetime tabi olmadan satılan bu zehirli kâğıtların tüm sisteme dağılması. Zehirli kâğıtların % 60'ının diğer kapitalist metropollere ve dünya piyasalarına satılması finansal krizi tüm dünyaya yaymıştır.

6 B.Zigas, C. Parry, and Paul Weech, "The Rise of Subprime Lending: Causes, Implications, and Proposals," Fannie Mae Working Paper, 2002.

7 A. Leventis, "A Note on the Differences between the OFHEO and S&P/Case-Shiller House Prices Indexes", Office of Federal Housing Enterprise Oversight Working paper, 2007' den aktaran Gary B. Gorton, The Subprime Panic, NBER Working Paper Series No. 14398, 2008, p. 20.

8 The Federal Reserve Board, Open Market Operations, www.federalreserve.gov/fomc/fundsrate.htm

9 Gorton, a.g.k., p. 4.

3. Kriz Çözümlemesi Nasıl Yapılmalıdır?

Finansal kriz olarak adlandırılan olgu aslında bir semptomdur: Hastalıklı bir üretim tarzının, kapitalizmin bir semptomu. Çünkü kapitalizm mal ve hizmetlerin üretimi ve bölüşümüne kalıcı ve yok edici çatışmalar dokuyan bir ekonomik sistemdir.

Kapitalist ekonominin işleyişi için işveren ve işçilerin işbirliğine ihtiyaç vardır, ancak bu iki sınıfın menfaatleri öyle çatışma halindedir ki, ekonomi krizlere sürüklenir. Kapitalizm sadece işçi- sermayedar çatışmasına yol açmaz, aynı zamanda kar peşinde koşan sermayedarlar (işverenler) arasında da sınırı, sonu olmayan mücadelelere yol açar ki, buna rekabet adı verilir. Rekabet de çatışmalara ve krizlere neden olur.

Yani, kapitalist üretim insan ihtiyaçları için değil, kâr için yapılır. Bu nedenle insanların ihtiyaçları olan pek çok şey, kâr yoksa yeterince üretilmezken (kanser, AIDS araştırmaları, sanatsal faaliyetler vb)¹⁰, insanların ihtiyacı olmayan, ancak kârlı olan pek çok şey fazlasıyla üretilir (silah, mücevher vb.). Kapitalist üretimin rekabetçi yapısı üretimde anarşiye neden olur. Genişletilmiş yeniden üretim olarak pazara çıktığında ise bu üretim anarşisine bu kez de pazar anarşisi eklenir. Bu üretim ve pazarlama süreci sürekli genişlemek durumundadır, zira artı değeri realize etmek ve böylece de kâr ve sonrasında yeni yatırımları gerçekleştirmek gereklidir. Çünkü artı değer kârın, kâr da genişletilmiş kapitalist üretimi sürdürmek için gerekli olan yeni yatırımların, dolayısıyla da sermaye birikiminin temel kaynağıdır. Diğer yandan, bu gelişme sermaye yoğunluğunun artmasına ya da başka bir deyimle sermayenin organik bileşiminin yükselmesine neden olur ki, bu da üretim – tüketim dengesini bozar ve bir aşırı üretim ya da eksik tüketim durumu ve kâr realizasyonu sorunu ortaya çıkar¹¹. Bu kısa ya da uzun yükseliş ve çöküş döngüleriyle (boom-bust) tekrarlanır, kriz çıkar.

150 yıllık modern kapitalizm altında kabaca üç tür boom-bust döngüsü belirlenmiştir. Bunlardan ilki, ortalama 7- 10 yılda bir ortaya çıkan, daha ziyade ulusal ya da bölgesel kısa dönemli döngülerdir (Örneğin 1974/1975, 1980/1982 ve 2001/2002 krizleri).

İkincisi, literatürde Kondratieff Döngüleri adı da verilen, küresel düzeyde uzun dönemli olarak ortaya çıkan döngülerdir. Ortalama 50–60 yılda bir oluşurlar.

¹⁰ Joseph A. Stiglitz, a.g.k. p.76.

¹¹ Karl Marx, Theories of Surplus Value , Capital Vol 2, 1863, s. 505-522; Karl Marx, Grundrisse (Outlines of the Critique of Political Economy)1857-1861; Kit Sims Taylor, Human Society and the Global Economy (1996), The Instability of Capitalism, Chapter 11 : Capitalism's Crises and Critics .

Döngü, Kondratieff'in (1892–1938) tanımlamasıyla dört aşamalıdır: İlkbahar (canlanma), yaz (durgunluk), sonbahar (plato) ve kış (depresyon)¹². Döngü yaklaşık olarak 25–30 yıl canlılık 25–30 yıl durgunluk ve krizle tamamlanır. Bu bağlamda, bugünkü uzun vadeli küresel döngünün 1945 yılında başladığı, yukarı çıkış şeklinde yükseldiği ve 1970–73'te tersine dönüp, o günden bu yana normalden uzun süren bir iniş süreci başladığı ileri sürülebilir. Normalden uzun sürmesinin bir nedeni, bu krizin ömrünü uzatacak müdahalelerin yapılmasıdır. Bunlar çöküşü geciktirmiş, ama daha da derinleştirmiştir.

Üçüncü olarak, emperyalist hegemonyanın coğrafik olarak değişmesi sonucunda oluşan çok daha uzun süreli döngülerden söz edilebilir. Hegemonik ilişkiler sermaye birikim sürecindeki önemlerine göre bölgesel olarak ve merkez, yan- çevre ve çevre ülkeler bağlamında şekillenir. Böyle bir hiyerarşik sıralamada altında bir ülke ya da bölgenin hegemon olması söz konusudur. Nitekim kapitalist birikimin hegemonik merkezi 18.yüzyıldan itibaren Büyük Britanya'ya kaymıştır. 1870'ten bu yana ise ABD, İngiliz hegemonik gücüne rakip olmuş ve 1945'ten bu yana ise rakipsiz bir konuma gelmiştir. Hegemonik güç durumu, rakiplerine göre daha fazla üretkenlikle ve teknolojik dinamizmle karakterize edilir. Düşüş yıllarında üretim merkezleri nispi olarak diğer bölgelere kaymaya başlar ve hegemon ülke ekonomisinde finansallaşma eğilimi artar, yatırımlar spekülatif faaliyetlere yönelir. Bu gidişat genelde bütün hegemonik toplumlarda görülmüştür. Nitekim 1970'lerden beri ABD ekonomisinde finansallaşma hızlanmıştır.

Giderek finansallaşan kapitalist rejimde, ekonomi esas olarak varlık köpükleriyle ayakta durur¹³. Kapitalizmin küresel olarak finansallaşmasının gelişimindeki liderlik rolü; hem ABD'nin böyle köpükler yaratmada gücüne, hem de 1980'lerden itibaren dünya efektif talebi için katalizör konumuna gelmesi ve doların rezerv para olması nedeniyle, ABD'ye aitti. Ancak böyle bir finansallaşmış büyüme tarzı sürdürülebilir nitelikte hızlı bir ekonomik büyüme yaratamazdı ve finansallaşma periyodik olarak patlayan, durgunluğu da giderek su yüzüne çıkartan daha büyük köpüklere neden olmuştur.

1970'lerin ilk yıllarından başlayan dönem, emek-sermaye çatışmasının hızlandığı, özellikle de 1980'li yıllarda sermayenin işçi sınıfına karşı açtığı savaşın hızlandırıldığı, reel ücretlerin ciddi biçimde baskılandığı dönemdir ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu dönemde sermayedarlar, yurt dışındaki ucuz

12 Nikolai D. Kondratieff, *Long Waves in Economic Life, The Kondratieff Theory*, 1926, www.kwaves.com, (26.2.2009).

13 Riccardo Bellofiore ve Joseph Halevi "A Minsky Moment?: The Subprime Crisis and the New Capitalism," C. Gnos and L. P. Rochon, *Credit, Money and Macroeconomic Policy: A Post-Keynesian Approach* (Cheltenham: Edward Elgar), 2009 içinde.

emeğin kullanımı, kadınların işgücüne katılımı, düşük ücretli göçmen işçilerin ülkeye getirilmesi gibi yöntemlerle uzun dönemde kendi işçilerinin reel ücretlerini dondurmaya, böylece artı-değeri artırmayı başardılar. 1990'larda ise belirgin bir şekilde artan işgücü verimliliği nispi artı değeri ve kârları artırmıştır.

Bu gelişmelerin sonucunda, bir yandan işçilerin reel ücretleri sabit kalıp şirket kârları nispi olarak artarken, diğer yandan, sabit kalan işçi ücretleri, işçilerin kendi emekleriyle ürettiklerini almaya yeterli olmadı. Üretim-tüketim dengesi bozuldu. ABD'de ücretlilerin GSMH içindeki payları ciddi biçimde geriledi. 1970 yılında GSMH'nin içindeki payları % 53,5 olan ücretliler, 1995 yılında sadece % 45,5'lik bir pay elde edebilmişlerdir. Yani 25 yıl içinde ücretlilerin milli gelirden aldıkları pay yaklaşık 9 puan gerilemiştir. 1995-2000 arasında bir miktar yükselen ücretlilerin payı (% 49,8), 2005 yılında tekrar % 45'e gerilemiştir. Saat başı ücret cinsinden ise sanayi kesiminde 1972 yılında saat başı 9 ABD doları olan ücretler 2006 yılında 8 ABD dolarına gerilemiştir¹⁴.

Böylece, 1970'lerden itibaren üretim-tüketim dengesinde, tüketim eksikliği ya da üretim fazlalığı biçiminde ortaya çıkan dengesizlik ekonominin resesyona yönelmesine neden olmuştur. Fakat bu yıllarda ABD kapitalizmi kapıdaki resesyona erteleyecek bir yol buldu: Borçlandırma. İşverenler işçilerin ücretlerini baskıladıklarından, giderek elde biriken ürünlerini işçilere satmanın yolunu onlara borç para vermede buldular. Şirketler ise patlayan bu kârlarını, konut, otomobil kredileri ve kredi kartına sağlanan ödeme kolaylıklarıyla desteklenen yeni menkul kıymetlere yatırdılar. 2000'li yıllarda ise resesyona temel olarak finansal sistem ve eşik altı ipotek kredileri aracılığıyla ötelendi.

Bu kıymetli kâğıtların sahipleri, bu yolla, işçilerin bu krediler için aylık olarak yaptıkları geri ödemelerin bir kısmına el koydular. Gerçekte, işçilerin ücretlerini düşük tutarak elde ettikleri ekstra kârları, bu kârların bir kısmını işçilere borç vererek elde ettikleri ciddi faizlerle katladılar. Yani, sermaye hem kâr, hem de faiz geliri sağladı.

1970'lerden itibaren krizin borçlandırma yoluyla ertelenmesi, şu an yaşamakta olduğumuz kriz için bir ön hazırlıktı. 1980'ler ve 1990'lardaki tüketici kredilerindeki patlama ve 2000'den bu yana özellikle de Bush yönetimince hayata geçirilen de-regüle finans dünyası, kâr maksimizasyonu amaçlı ve yolsuzlukla bezelenen bugünkü gelişmeleri provoke etti (borsa köpüğü ve gayrimenkul köpüğü). Milyonlarca Amerikalı sürdürülemez bir borç yükü altına girdi. 2006'ya gelindiğinde sub-prime (eşik altı) adı verilen en zor durumdaki, en riskli borçlular artık ödemelerini yapamaz duruma geldiler.

14 J. Bellamy Foster ve F. Magdoff, "Financial Implosion and Stagnation Back To The Real Economy", Monthly Review, Vol.60, December 2008, p.7.

Sermayedarlar arasındaki rekabet de bu krize katkı sağlamıştır. Bir yandan, bankalar arasında tüketici kredileri pastasından pay alabilmek için yoğun bir rekabet başlarken, diğer yandan bankalar tüketicilere sundukları kredileri fonlayabilmek için sağlam temeli olmayan yeni finansal enstrümanları (CDS, CDO) yarattılar ve finansal sistemden devasa bir şekilde borçlanmaya başladılar. Yani, finansal kuruluşların kontrolsüz bir rekabetle içine girdikleri kâr kavgası ve bunun sonucunda aşırı oranda risk almaları krizi derinleştirdi¹⁵. ABD’li kreditorler dünya nakit havuzundan kaynak sağlamak için bu menkul kıymetleri tüm dünyaya satınca bütün dünya fokurdayan bir kazanın içine çekilmiş oldu.

Yani, ABD Kapitalizmi, ipotekli konut kredileri şeklindeki borçlandırma aracılığıyla sırasıyla; konuta yönelik yatırım ve tüketim harcamalarını patlatarak toplam talebi artıracak, böylece yaklaşan resesyonu öteleyecekti, reel sektördeki kâr sıkışıklığını açacak ve sermaye finansal sektör üzerinden yeniden değerlendirilecekti ve devasa boyutlu, giderek özerkleşen finansal sermayenin aşırı kâr hırsını tatmin edecekti.

4. 2008 Krizi ve Türkiye: Kriz Türkiye’yi vuruyor.

Her ne kadar Türkiye’deki büyük sermaye çevreleri krizin ne denli ciddi olduğu konusunda uyarıda bulunsalar da, Başbakan başta olmak üzere hükümet sözcüleri önce krizden Türkiye ekonomisinin etkilenmeyeceğini, krizin sadece teğet geçtiğini, sonrasında da krizin Türkiye’yi abartıldığı kadar etkilemeyeceğini, zira 2001 krizinden sonra bankacılık sektöründe alınan tedbirlerle bu sektörün güçlendirildiğini, dolayısıyla da asıl olarak bir finans krizi olan 2008 krizinin Türkiye’yi ağır bir şekilde etkilemeyeceğini savundular.

Bu açıklamalardaki önemli bir yanlışlık, krizin Türkiye’ye finansal sektör üzerinden gelip gelmeyeceği ile ilgiliydi. Zira Türkiye’de kriz analizi yapan hiç kimse krizin Türkiye’yi doğrudan bankacılık sektörü ya da sözü edilen toksik kâğıtlar üzerinden vuracağını ileri sürmedi. Tam tersine bu krizin Türkiye’yi doğrudan reel sektör üzerinden vuracağı konusunda adeta bir söz birliği söz konusuydu.

Diğer taraftan, Mart 2009 tarihinde yayımlanan bir IMF araştırması aslında Türkiye dahil olmak üzere dünyada hiçbir bankanın güvende olmadığını ortaya koymaktadır¹⁶. Bu Rapor, 2008 krizi, kredi döngüsünün tersine döndüğünde

15 C. Borio, "The Financial Turmoil of 2007-?: a Preliminary Assessment and Some Policy Considerations", Bank for International Settlements (BIS) Working Paper No. 251, March 2008, pp. 10-11.

16 M. Andrea Macchler ve Lainli Ong, "Foreign Banks in the CESE Countries: In for a Penny, in for a Pound?", IMF Working Paper WP/09 / 54, March 2009, pp. 12-23.

ve kredi kuruması yaşandığında dünyanın en güçlü bankalarının dahi buna dayanmadığını açığa çıkartmıştır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu CESE ülkelerindeki (Merkezi Avrupa ve Doğu Avrupa Ülkeleri) bankacılık sistemi, eşik altı krediler ve exotik kredi ürünlerinin doğrudan etkilerinden (bünyelerinde yok denecek kadar az bulundurdıklarından) sıyrılabilse de, uluslar arası finansal sistemle yoğun entegrasyonları ve bankaların Avrupalı ve diğer metropol ülke bankalarıyla ele geçirilmesi gibi nedenlerle ciddi bir risk altındadır.

Finansal krizden doğrudan etkilenmiş Batılı bankaların Türkiye'deki alacaklarının üçte biri doğrudan bankacılık sisteminden, kalan üçte ikisi ise reel sektörden oluşmaktadır. Ancak reel sektörün bu kredileri alırken bankacılık sisteminin teminatlarını kullanması aslında reel sektör kadar Türkiye'deki bankaların da risk altında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu etkiler; kredi, dış ticaret, portföy yatırımları ve beklenti kanallarıyla gerçekleşebilecektir. Yine rapora göre kreditor bankaların kredilerini geri çağırma başlatması tehlikeyi büyütülmektedir¹⁷.

Üzerinde uzlaşılan bir diğer konu da krizin Türkiye'yi henüz vurmaya başladığı, asıl etkilerin 2009 yılından itibaren görüleceğiydi. Nitekim özellikle, tekstil, otomotiv ve inşaat gibi hem iç hem de dış piyasa için lokomotif öneme sahip sektörlerden gelen haberler hiç iç açıcı değildir. Aşağıda detaylandırılacağı gibi başta bu sektörler olmak üzere, Türkiye ekonomisi kriz tarafından vurulmaktadır ve bu etkiler giderek daha da ağırlaşmaktadır.

Emperyalizme bağımlı, son derece kırılgan bir az gelişmiş kapitalist ekonomi olarak Türkiye ekonomisinin yumuşak karnı sırasıyla sırasıyla; yüksek cari işlemler açığı, özel sektörün yüksek düzeydeki dış borcu, yüksek düzeydeki işsizlik ve eksik istihdamdır.

İlk olarak, Türkiye'de çok yüksek bir cari açık düzeyi mevcuttur ve bu açık (döviz açığı) son 6 yıldır yaklaşık 100 kat artmıştır. 2002 yılında 0,6 milyar ABD doları olan cari açık, 2007 yılında 38,2 milyar ABD dolarına erişmiştir. 2008 yılı sonunda ise bu açık 41,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Cari açığın en önemli nedeni ise artan dış ticaret açığıdır (ithalat – ihracat). Öyle ki dış ticaret açığı; 2006 Ocak-Aralık döneminde 54,0 milyar ABD doları (bir önceki döneme göre % 24,8 artış), 2007 Ocak-Aralık döneminde: 62,8 milyar ABD doları (% 16.2 artış); 2008 Ocak- Aralık döneminde: 69.8 milyar ABD doları (% 11.2 artış-ithalat: 201.8 milyar ABD doları ve ihracat: 132.0 milyar ABD doları olmuştur¹⁸.

17 M. Andrea Maechler ve Lainli Ong, a.g.k., pp. 20-32.

18 TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunum, TCMB (27.2.2009), www.tcmb.gov.tr

Dünya ekonomisinin derin bir resesyonda olması, Türkiye'nin hali hazırda gerileyen ihracatını daha da zora sokacaktır. Nitekim ihracat 2009 Şubat ayında, 2008 Şubat ayına göre % 35 azalma göstermiştir. Ocak ayında bu azalma % 28 ve Aralık 2008'de % 25 idi. İhracat düşüşü Şubat ayı verilerine göre sanayinin tümünde %38'i aşarken bu düşüş, ihracatın lokomotif sektörü olan otomotiv ve yan sanayinde % 55'i bulmuştur¹⁹. Ayrıca, dünya'daki resesyona, turist sayısındaki gerilemeye paralel olarak turizm gelirlerini de azaltması söz konusudur.

Cari açık; doğrudan yabancı sermaye girişi, sıcak para girişi, dış borçlanma ve Merkez Bankası'ndaki döviz rezervleri aracılığıyla finanse edilebilir. İlk olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına (DYSY) bakıldığında özellikle 2007 yılından bu yana bu tür sermaye girişlerinde ciddi bir gerileme olduğu görülmektedir. Öyle ki, 2006 yılında 20,1 milyar ABD doları dolayında olan DYSY (bir önceki yıla göre % 101,2'lik artış), 2007 yılında 22 milyar ABD doları (% 10,1 artış) olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında 17,7 milyar ABD dolarlık bir DYSY gerçekleşmiştir. Bu 2007 yılına göre % 19,5'lik bir azalma anlamına gelmektedir²⁰.

İkinci olarak, 2002 yılından bu yana Türkiye ekonomisindeki büyümenin ardındaki en önemli finansman biçimi olan, kısa vadeli fon niteliğindeki, yabancı yatırımcıların sıcak para olarak adlandırılan ve hisse senedi, Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) ve mevduattaki yatırımlarının tutarı ciddi bir şekilde gerilemiştir. Öyle ki 2007 yılında 107 milyar ABD dolarını bulan sıcak para, krizin şiddetlenmeye başladığı Ağustos 2008 – Ocak 2009 döneminde % 45 oranında ve 40,6 milyar ABD doları azalarak, 48,9 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Üçüncü olarak, artan cari açığın giderek dış borçlanma yoluyla finanse edildiği görülmektedir. Çünkü 2006 yılında cari açığın sadece % 12'si dış borçla karşılanırken, 2007 yılında bu oran % 56'ya ve 2008 yılı Eylül ayı itibarıyla % 62'ye yükselmiştir²¹.

Dış borçların yaklaşık üçte ikisinin özel sektöre ait olması dikkat çekicidir. Bu rakam 2008 yılı sonu itibarıyla 196 Milyar ABD dolarını aşmıştır. Sadece Koç Grubu'nun döviz pozisyonu açığı 2008 yılı 12 aylık mali tablolar itibarıyla 3,3 milyar ABD doları civarındadır²². 2002 yılında sadece 43 milyar ABD doları olan özel sektör dış borcu, 2006 yılında 118,5 milyar ABD dolarına, 2007 yılında 158,2 milyar ABD dolarına ve 2008 yılının 3.çeyreğinde ise 196,2 milyar ABD dolarına fırlamıştır. Özel sektör dış borcu son 5,5 yılda % 350 oranında artış

19 Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM), (Radikal 3 Mart 2009).

20 TCMB, Ödemeler Dengesi Yıllık Analitik Sunum (1975-2007) ve Ödemeler Dengesi Aylık Analitik Sunum (2007-2008 Ocak-Aralık)'dan derlenmiştir, www.tcmb.gov.tr

21 TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu, 2008-III, s. 20, www.tcmb.gov.tr

22 İMKB, Mali Tablolar, Koç Holding A.Ş. 31.12. 2008 mali tabloları, www.imkb.gov.tr

göstermiştir²³. Bu yükseliş, önümüzdeki dönemde, Türkiye'nin özellikle de özel sektör borçlarından kaynaklanan bir dış borç geri ödemesi krizi yaşanabileceğinin bir göstergesidir. Büyük sermaye gruplarının IMF ile yeni bir stand by anlaşması yapması bağlamında hükümeti zorlamaları da bu tehlikenin ne denli yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

Krizin diğer temel ekonomik göstergeler üzerinde etkileri de söz konusudur. Krizle birlikte iktisadi büyüme hız kesmiş, hatta durma noktasına gelmiştir. Öyle ki, 2006 yılında % 6,9 olan büyüme hızı, 2007'de % 4,6'ya, 2008 yılının ikinci çeyreğinde % 2,8'e, üçüncü çeyreğinde % 1,2'ye ve son çeyreğinde % - 6,2'ye düşmüştür²⁴. Haziran başında resmi ağızlardan yapılan açıklamalara göre, 2009 yılındaki fiili küçülme % 5'in üzerinde olacaktır.

Krizle birlikte kapanan işyeri sayısı hızla artarken, yeni açılan işyeri sayısında önceki yıllara göre ciddi bir gerileme görülmektedir. Örneğin, 2008 yılında kapanan işyeri sayısı: 37.000'i aşmıştır (2007'den 2008'e kapanan işyeri sayısında % 58,3 oranında bir artış mevcut)²⁵.

Sanayi Üretim Endeksi, 2008 yılının son 7 ayında Eylül ayı hariç olmak üzere gerilemektedir. Öyle ki, 2008 Haziran ayında endeks %-1,8, Temmuz ayında %-0,3, Ağustos ayında % -8,4, Ekim ayında % -2,7, Kasım ayında % -0,5 ve Aralık ayında % -14,9 oranında düşüş göstermiştir²⁶.

Kapasite kullanım oranları düşmektedir. 2006 Aralık ayında % 81,7 olan kapasite kullanım oranı, 2007 Aralık ayında % 81,2'ye ve 2008 Aralık ayında ise % 64,7'ye gerilemiştir. Yani, kapasite kullanım oranları son 17 yılın en hızlı düşüşünü yaşamaktadır. Son 17 yıldır ilk defa % 16'nın üzerinde bir kayıp söz konusudur. 1994, 2001 krizleri ve 1999 depreminde dahi kapasite kullanım oranlarında böyle bir düşüş yaşanmamıştır²⁷.

Büyüme oranı, sanayi üretim endeksi ve kapasite kullanım oranındaki bu düşüşler ve kapanan işyeri sayısındaki artışlar, işsizlik oranının da artmasına neden olmuştur. TÜİK verilerine göre işsizlik oranı, 2006 Kasım ayında % 9,6, 2007 Kasım ayında % 10,1 ve 2008 Kasım ayında % 12,3 ve 2008 Aralık 13,6 ve Ocak 2009'da % 15.5 olmuştur²⁸. Diğer yandan gerçek işsizlik oranı açıklananın

23 Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Brüt Dış Borç Stoku ve Servis İstatistikleri, 2001- 2008/Q3, www.hazine.gov.tr

24 TÜİK, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Haber Bültenleri'nden derlenmiştir (31.3. 2009), www.tuik.gov.tr

25 TÜİK, Kurulan ve Kapanan Şirketler Aralık 2008, Haber Bülteni No:13, 23.01.2009, www.tuik.gov.tr

26 TÜİK, Sanayi Üretim Endeksi Aylık Değişim Oranları (2005-2008), www.tuik.gov.tr

27 TÜİK, İmalat Sanayiinde Eğilimler Ocak 2009 ve Aralık 2007'den derlenmiştir, www.tuik.gov.tr

28 TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Kasım ve 2008 Kasım Sonuçları ve Ocak 2009 Sonuçları, www.tuik.gov.tr

çok üzerindedir. Çünkü resmi işsizlik rakamlarında; iş bulma kurumlarına başvurmayanlar, iş aramaktan vazgeçenler, mevsimlik çalışanlar ve yarı-zamanlı çalışanlar yer almamaktadır.

Ekonomik durgunluğun başka göstergeleri de söz konusudur. Örneğin krizden bu yana protestolu çek- senet tutarında çok ciddi bir artış söz konusudur. Nitekim 2003 Ocak-Aralık döneminde 0,9 milyar YTL tutarında, 2004 Ocak-Aralık döneminde 1,7 milyar YTL, 2005 Ocak-Aralık döneminde 2,8 milyar YTL, 2006 Ocak-Aralık döneminde 4,1 milyar YTL, 2007 Ocak-Aralık döneminde 5,7 milyar YTL ve 2008 Ocak-Aralık döneminde 6,8 milyar TL çek ve senet protesto edilmiştir. Bu, 2008 yılında bir önceki yıla göre % 19,3 dolayında bir artış anlamına gelmektedir²⁹.

Kapitalist ekonomilerin iki temel aktörü olan üretici ve tüketicilerin geleceğe ilişkin olarak güvenlerini ya da kötümserliklerini kısmen de olsa yansıtan endekslere bakıldığında 2007 yılından bu yana belirgin bir kötüleşmenin olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim TCMB-TÜİK Tüketici Güven Endeksi 2007 Ocak ayında 91,8 iken, 2008 Ocak ayında 92,1 ve 2009 Ocak ayında 71,6'ya gerilemiştir. Benzer bir şekilde, TCMB Reel Kesim Güven Endeksi 2007 Ocak ayında 111,3 iken 2008 Ocak ayında 104,2'ye ve 2009 Ocak ayında yarı yarıya düşerek 59,4 olmuştur³⁰.

Türkiye ekonomisinin lokomotif durumundaki sektörlerde, örneğin inşaat sektöründe hali hazırda ciddi düzeyde durgunluk söz konusudur. 2008 yılının ilk altı ayında, bir önceki yılın ilk altı ayına göre belediyeler tarafından yapı ruhsatı verilen yapıların yüzölçümünde % 13,6, bina sayısında % 9,8 ve daire sayısında % 9,3 oranında düşüş yaşanmıştır³¹.

Otomotiv sektöründe ciddi durgunluk yaşanmaktadır. Ocak 2009'da geçen yılın aynı ayına göre; otomobil üretimi % 61; ticari araç % 71 ve traktör üretimi % 55 oranında gerilemiştir. Bu durum satışlara da yansımış ve Ocak 2009'da, geçen yılın aynı ayına göre sırasıyla; otomobil satışları % 29 ve hafif ticari araç satışları ise % 50 oranında gerilemiştir³². İhracat açısından ele alındığında, 2008 yılında Türkiye'nin toplam ihracatının % 19,4'ünün taşıt araçları ve yan sanayi ihracatından oluştuğu görülür³³. Otomotiv ihracatının artış hızı ilk kez 2008 yılında negatif olmuştur. Türkiye'de toplanan vergilerin üçte birinin otomotivle

29 TCMB, Protestolu Senetlerin Sayısı ve Tutarı, 2001-2008, www.tcmb.gov.tr

30 TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Güven Anketi Reel Kesim ve Tüketici Güven Endeksi verilerden derlenmiştir, www.tcmb.gov.tr

31 TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, İnşaat İstatistikleri: Yapı Ruhsatına Göre www.tcmb.gov.tr

32 OSD, Haber Bülteni-Ocak 2009, www.osd.org.tr

33 TİM, Aralık Ayı İhracat Rakamları 2008, www.tim.org.tr

ve otomotiv yan sanayi ile ilgili olduğu (KDV, ÖTV, MTV, Gelir ve Kurumlar Vergisi) hesaba katıldığında bunun vergi gelirlerine ne denli olumsuz yansiyacağı da açıktır.

Türkiye'deki Ulusal 100 Endeks değerine bakıldığında, İMKB son 52 ayın en düşük düzeyini görmüştür. Öyle ki, 30 Kasım 2007 tarihinde İMKB Ulusal 100 Endeksi 54.214 iken, 31 Aralık 2007 tarihinde bu 55.538 olmuş, ancak krizle beraber (21 Kasım 2008 tarihinde) bu değer 21.966'ya kadar düşmüş ve 31 Aralık 2008 itibariyle 26.865 olmuştur³⁴. Bu dönemde yabancıların İMKB'deki payı da gerileme göstermiş ve 2 Ocak 2008 tarihinde % 72,3 olan bu pay sırasıyla 11 Ağustos 2008'de % 70,7'ye ve 13 Şubat 2009'da % 66,4'e gerilemiştir³⁵. ABD doları son 28 ayın en yüksek seviyesine çıkmış ve TL 2008 yılı başına göre % 44 değer kaybetmiştir. 31 Aralık 2007 tarihinde 1 doların YTL karşılığı 1.16 YTL iken, 21 Kasım 2008 tarihinde bu 1.68 YTL, 31 Ocak 2009'da 1.67 TL ve 6 Mart 2009'da 1.79 TL olmuştur³⁶. Bu durum kişi başı geliri 11,053 USD'den, 8,097 USD'ye düşürmüştür³⁷.

Toplam brüt kamu borç stoku, 2002 yılında 256,9 milyar ABD doları iken (iç borç: 154,9 milyar ABD doları ve dış borç: 102,0 milyar ABD doları); 2008 yılının 3. çeyreğinde 380,0 milyar ABD dolarına çıkmıştır (iç borç: 287.7 milyar ABD doları ve dış borç: 92,3 milyar ABD doları)³⁸.

Diğer yandan tüketici kredileri ve kredi kartı borcu toplamındaki devasa artış ekonomideki borçluluğun sadece kurumsal sektörle sınırlı kalmadığını ve artan işsizlik ve yoksullukla beraber kredi kartı borcundaki artışın emek geliri elde edenler için ilave riskler taşıdığını ortaya koymaktadır. Öyle ki, 4 Mayıs 2001 tarihinde 5,8 milyar YTL olan bu borçlar, 30 Ocak 2009 tarihi itibariyle 114,2 milyar TL'ye fırlamıştır³⁹.

İktisadi durgunluğun en belirgin etkilerinden birisi de kamu gelirleri, özellikle de vergi gelirleri tahsilâtlarındaki azalma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de son bir yıl içerisinde hem vergi gelirlerinde hem de sosyal sigorta ve Bağ-Kur primleri tahsilâtlarında bir azalma olduğu görülmektedir.

34 İMKB, Hisse Senedi Piyasası Bültenleri, www.imkb.gov.tr

35 MKK, Yerli-Yabancı Saklama Bakiyeleri Raporu, www.mkk.com.tr

36 TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Kurlar-Döviz Kurları, www.tcmb.gov.tr

37 TÜİK tarafından açıklanan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla III. Dönem 2008 Haber Bülteni'nde yer alan son dört çeyrek dönemin hasıla rakamları toplamı ile 30.09.2008 ve 28.02.2009 TCMB döviz alış kurları kullanılarak hesaplanmıştır.

38 T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Net Borç Stoku, www.hazine.gov.tr

39 TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Mevduat Bankaları Tüketici Kredileri Taksitli Ticari Krediler ve Kredi Kartları, www.tcmb.gov.tr

Kamu gelirlerinin en az % 85'ini karşılayan vergi gelirlerine baktığımızda, toplam vergi tahsilatlarının 2009 Ocak ayı itibarıyla 14.2 milyar TL'den 13.8 milyar TL'ye düştüğü (% - 2.4 azalma) ; Katma Değer Vergisi tahsilatının 4.2 milyar TL'den, 3.4 milyar TL'ye (% - 18.0 azalma) ve Özel Tüketim Vergisi tahsilatının aynı dönemde 3.4 milyar TL'den 3.2 milyar TL'ye (% -5.3 azalma) gösterdiği ortaya çıkmaktadır⁴⁰.

Dolaylı vergilerden kaynaklanan bu vergi azalması, üretimde ve tüketimde kriz nedeniyle ortaya çıkan daralmayı göstermektedir. Aynı dönemde ÜFE'nin yıllık olarak yüzde % 7,9, TÜFE'nin ise yüzde 9,5 olduğu dikkate alındığında, KDV ve ÖTV gelirlerindeki gerilemenin reel olarak daha yüksek olduğu ileri sürülebilir⁴¹. Vergi gelirlerindeki bu azalmaya karşın, Mart 2009 yerel seçimleri nedeniyle uygulanan seçim ekonomisinin kamu harcamalarını hızla artırmıştır.

Ekonomideki bu olumsuz gelişmelere rağmen, 2009 Bütçesi kriz yokmuş gibi hazırlanmıştır. Öyle ki, bütçede ortalama ABD dolarının kuru: 1.41 TL olarak belirlenirken, özelleştirme gelirlerindeki artışın % 42, vergi gelirlerindeki artışın % 16 ve iktisadi büyüme oranının % 4 olması beklenmektedir⁴². Oysa resesyona giren Türkiye ekonomisinde vergi gelirleri azalırken, Mart 2009 yerel seçimleri kamu harcamaları ciddi biçimde artırmış ve 2009 yılı bütçe açığı olarak tahmin edilen 10,4 milyar TL'lik açık, daha 2009 yılının Ocak ve Şubat aylarında gerçekleşmiştir⁴³. Nitekim IMF ile yapılan stand by görüşmeleri, 2009 yılından itibaren, ücret ve maaş artışlarının sınırlandırılacağını, yeni vergilerin gelebileceğini, sosyal harcamalar daha da kısıllacağını ortaya koymaktadır.

5. Sonuç: Kârlar özelleştirilirken zarar sosyalleştiriliyor.

Kapitalizm, 1929-33 Büyük Depresyon'dan bu yana görülen en derin krizini yaşamaktadır. Kriz, küresel bir nitelik kazanmış ve mevcut kapitalist üretim tarzının kalbi durumundaki finansal sektörde patlak vererek bütün dünya ekonomisini etkisi altına almıştır. Dünya çapında giderek daha da derinleşen resesyona, üretimin durmasına, ticaretin yavaşlamasına, gelir ve ücret kayıplarına, işsizliğe, yoksulluğa ve açlığa neden olmaktadır.

40 T.C. Maliye Bakanlığı, 2009 Yılı Ocak Ayı Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu, www.mb.gov.tr

41 TÜİK, Tüketici Fiyatları Endeksi ve Değişim Oranı ve Üretici Fiyatları Endeksi ve Değişim Oranı, www.tuik.gov.tr

42 T.C. Maliye Bakanlığı, 2009 Yılı Bütçe Gerekçesi, www.maliye.gov.tr. Ancak, 13 Nisan 2009 tarihinde ekonomiden sorumlu üç bakanın düzenlediği basın toplantısında, AB 'ye adaylık kapsamında hazırlanan " Katılım Öncesi Ekonomik Program" da 2009 Bütçesi rakamlarının revize edilerek, öngörülen büyüme oranının % 4'ten, 7,6 puan 'lık bir azaltmayla % - 3,6'ya çekildiği açıklanmıştır.

43 T.C.Maliye Bakanlığı, Muhasebat genel Müdürlüğü, www.muhasabat.gov.tr (23 Mart 2009)

Kapitalizm genetik olarak defoludur ve bu genetik bozukluk zaman zaman kısa vadeli döngülerle ve bölgesel ya da yerel olarak, zaman zaman ise daha uzun vadeli döngülerle ve küresel olarak krizlere neden olmaktadır. 2008 krizini de bu bağlamda finansal sektörde patlak veren, ancak kapitalizmin üretim tarzının bizatihi kendisinden kaynaklanan bir kriz olarak görmek daha isabetli olacaktır.

Metropol kapitalist ülkeler şu ana kadar GSYİH'larının % 70'lerine kadar varan anti-kriz paketleri açıklamışlardır. Bu paketler içinde doğrudan devletleştirmelerin yanı sıra, toksik banka varlıklarının satın alınması, faiz oranlarının sıfır düzeylerine doğru çekilmesi, finansal sektöre her türlü devlet teminatının verilmesi, vergi indirimleri, devasa kamu harcamaları, şirket birleştirme yardımları olmak üzere her türlü doğrudan müdahale ve para ve maliye politikaları mevcuttur. Kapitalist metropol hükümetleri şu ana kadar sadece nakit aktarma biçiminde 3 trilyon ABD dolarını geçen miktarda bir parayı finansal piyasalara pompalamışlardır. Bu miktarın 2009 yılı sonunda en az 5 trilyon ABD dolarını bulacağı kabul edilmektedir. Son G-20 Londra Zirvesi'nde ise, ağırlıklı olarak IMF üzerinden olmak üzere ilave 1.1 trilyon ABD dolarlık bir yardım paketi açıklanmıştır.

Türkiye'de ise 29 Mart 2009 yerel seçimlerinden hemen önce açıklanan kriz önlem paketleriyle, uygulamasına daha önce başlanılan "kısa çalışma ödeneği"ne (daha sonra yapılan düzenlemeyle süre 3 aydan 6 aya ve oran % 50'ye yükseltildi) ilave olarak 3 aylık geçici bir süre için net 150 m2'nin üzerindeki yeni konutların satışı sırasında alınan KDV'nin oranı % 18'den % 8'e çekilmiş; otomobil satışlarında uygulanan ÖTV'nin oranı % 10- 15 puan arasında değişen oranlarda indirilmiş ve beyaz eşya ve elektronik ürünlerinin satışında uygulanan ÖTV oranları sıfıra çekilmiştir. Ayrıca, yeni yatırımlar için uygulanmak üzere, uygulama esasları daha sonra belirlenecek şekilde kurumlar vergisi oranı % 18 puan azaltılmak üzere % 2'ye kadar çekilmiştir. Görüleceği üzere, gerçekte alınan önlemler, elde birikmiş stokların eritilmesi dışında bir hedef gözetmediği gibi, krizden en çok etkilenen kesimleri rahatlatmaya dönük önlemler (örneğin işsizliğin azaltılması gibi) olmaktan da çok uzaktırlar.

Krizin patlak vermesinden bu yana 18 ayı aşkın bir zaman geçmiş olmasına ve bunca alınan önleme rağmen küresel krizin bırakın çözülmeyi, giderek hem finansal hem de reel sektörde daha da derinleşmesi, hem uygulanan politikaların etkinliğini sorgulatmakta hem de bu politikaların adil olmadığını ortaya koymaktadır.

Krizle beraber, tüm dünyada finansal piyasalar üzerinden konut sahibi, özel emeklilik sahibi olmanın hayalini kuranlar evlerini, geleceklerini, işlerini kaybetmişlerdir. Bu kesimler, krizle ilgili olarak hiçbir sorumlulukları olmamasına

rağmen krizin faturasını ödemek durumunda kalmışlardır. Diğer yandan, kurtarma operasyonlarıyla, kârlar özelde tutulurken, zarar sosyalleştirilmektedir.

Küresel kapitalizme göbekten bağımlı Türkiye gibi ülkeler ise krizin faturasını her gün daha fazla insanın işsiz kalması, yoksullaşması ve büyüme ve kalkınma umutlarının yitirmesiyle ödemektedirler.

Tüm bu olumsuz sonuçlarına rağmen, 2008 krizi, toplumun en geniş kesimlerinin, kriz çıkaran mekanizmayı, yani kapitalizmi sorgulamaya başlaması gibi bir imkânı da yaratabilecek bir özelliğe sahiptir.

KAYNAKÇA

Bellofiore, Riccardo ve Halevi, Joseph, "A Minsky Moment?: The Subprime Crisis and the New Capitalism," in C. Gnos and L. P. Rochon, *Credit, Money and Macroeconomic Policy: A Post-Keynesian Approach* (Cheltenham: Edward Elgar), 2009.

Bernanke, Ben S., "Non -Monetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression", *American Economic Review*, Vol. 73 (3), June 1983, pp. 257-276.

Borio, C., *The Financial Turmoil of 2007-?: a preliminary assessment and some policy considerations*, Bank for International Settlements (BIS) Working Paper No.251., March,2008

Bowers, Claude G., *The Tragic Era. The Revolution After Lincoln*, Blue Ribbon Books, Inc., New York, 1931.

Engerman, Stanley L. ve Gallman, Robert E., *The Cambridge Economic History of the United States*, vol. 1, 1996

Eyck, Erich, *Bismarck and the German Empire*. W.W. Norton & Company, Inc., New York, 1950.

Foster, J.Bellamy ve Magdoff, F., "Financial Implosion and Stagnation Back To The Real Economy", *Monthly Review*, Vol.60, December 2008.

Global Danske Bank, *Lessons from the Great Depression*, Research, 2009, (23.2.2009).

Gorton, Gary B., "The Subprime Panic", NBER Working Paper Series No. 14398, 2008.

International Swaps and Derivatives Association Inc (ISDA), *Summaries of Market Results, 2008 Mid-Year*, www.Isda.org.(25 .3. 2009).

İMKB, Hisse Senedi Piyasası Bültenleri, www.imkb.gov.tr

İMKB, Mali Tablolar, Koç Holding A.Ş. 31.12. 2008 mali tabloları, www.imkb.gov.tr

Kondratieff, Nikolai D., *Long Waves in Economic Life, The Kondratieff Theory*, 1926, www.kwaves.com (26.2.2009).

Leventis, A., "A Note on the Differences between the OFHEO and S&P/Case-Shiller House Prices Indexes," Office of Federal Housing Enterprise Oversight Working paper.

- Maechler,M.Andrea ve Ong Lainli," Foreign Banks in the CESE Countries: In for a Penny, in for a Pound? ", IMF Working Paper WP/ 09 / 54, International Monetary Fund Mart 2009.
- Marx, Karl , Theories of Surples Value ,Capital Vol 2, 1863
- Marx, Karl, Grundisse (Outlines of the Critique of Political Economy), 1857-1861
- MKK, Yerli-Yabancı Saklama Bakiyeleri Raporu, www.mkk.com.tr
- OSD, Haber Bülteni-Ocak 2009, www.osd.org.tr
- Stiglitz, JosephA., Economics of the Public Sector, (3rd edt), W.W.Norton & Company, 2000
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Net Borç Stoku, www.hazine.gov.tr
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Brüt Dış Borç Stoku ve Servis İstatistikleri, 2001- 2008/ Q3, www.hazine.gov.tr
- T.C. Maliye Bakanlığı, 2009 Yılı Bütçe Gerekçesi, www.maliye.gov.tr
- T.C. Maliye Bakanlığı, 2009 Yılı Ocak Ayı Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu, www.mb.gov.tr
- T.C.Maliye Bakanlığı, Muhasebat genel Müdürlüğü, www.muhasebat.gov.tr (23 Mart 2009)
- Taksitli Ticari Krediler ve Kredi Kartları, www.tcmb.gov.tr
- Taylor, Kit Sims, Human Society and the Global Economy, The Instability of Capitalism, Chapter 11 : Capitalism's Crises and Critics , 1996.
- TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Güven Anketi Reel Kesim ve Tüketici Güven Endeksi www.tcmb.gov.tr
- TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, İnşaat İstatistikleri - Yapı Ruhsatına Göre, www.tcmb.gov.tr
- TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Kurlar-Döviz Kurları, www.tcmb.gov.tr
- TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Mevduat Bankaları Tüketici Kredileri,
- TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunum, TCMB (27.2.2009), www.tcmb.gov.tr
- TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu, 2008-III, s. 20, www.tcmb.gov.tr
- TCMB, Ödemeler Dengesi Yıllık Analitik Sunum (1975-2007) ve Ödemeler Dengesi Aylık Analitik Sunum (2007-2008 Ocak-Aralık), www.tcmb.gov.tr
- TCMB, Protestolu Senetlerin Sayısı ve Tutarı, 2001-2008, www.tcmb.gov.tr
- The Federal Reserve Board, Open Market Operations, www.federalreserve.gov/fomc/fundsrate.htm.
- Thomson, William R., Global Financial Crisis Worst Since 1930's Depression, The Market Oracle, Stock-Markets/ Credit Crisis 2008 2008 (Jul 20,2008).
- TÜİK Gayri Safi Yurtiçi Hasıla III. Dönem 2008 Haber Bülteni.
- TÜİK, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Haber Bültenleri (31.3. 2009), www.tuik.gov.tr
- TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Kasım ve 2008 Kasım Sonuçları, www.tuik.gov.tr
- TÜİK, İmalat Sanayiinde Eğilimler Ocak 2009 ve Aralık 2007, www.tuik.gov.tr
- TÜİK, Kurulan ve Kapanan Şirketler Aralık 2008, Haber Bülteni No:13, 23.01.2009, www.tuik.gov.tr
- TÜİK, Sanayi Üretim Endeksi Aylık Değişim Oranları (2005-2008), www.tuik.gov.tr

TÜİK, Tüketici Fiyatları Endeksi ve Değişim Oranı ve Üretici Fiyatları Endeksi ve Değişim Oranı, www.tuik.gov.tr

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), Aralık Ayı İhracat Rakamları 2008, www.tim.org.tr

Zigas, B., Parry, C. and Paul Weech, P., "The Rise of Subprime Lending: Causes, Implications, and Proposals," Fannie Mae Working Paper, 2002.